

Een akademisch proefschrift van 1855 over de rechten en plichten van onze Staat opzichtsens het onderwijs der jeugd

<https://hdl.handle.net/1874/234982>

nl. 1899, V, 26.

mm 11638

Ples. Evangel

Prijs f 0,50.

DE RECHTEN EN PLICHTEN VAN ONZEN STAAT,

OPZICHTENS

het onderwijs der jeugd

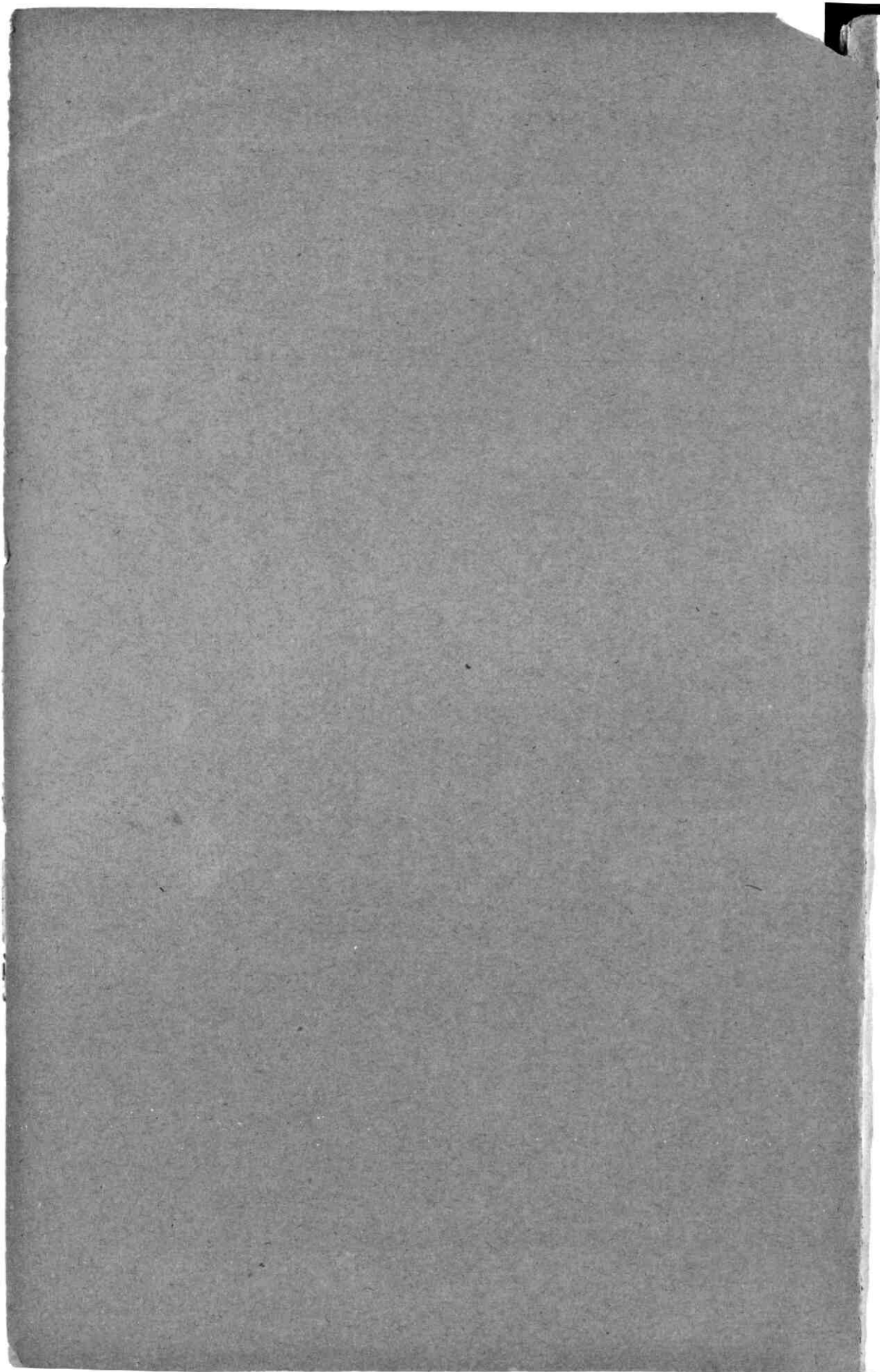
DOOR

MR. C. J. A. HEYDENRIJCK.

~~~~~  
TWEEDE VERMEERDERDE UITGAAF.  
~~~~~

's GRAVENHAAGSCHE KANTOOR-, BOEK- EN PAPIERHANDEL,
WAGENSTRAAT 57, DEN HAAG.

EEN AKADEMISCH PROEFSCHRIFT VAN 1855

OVER

De rechten en plichten van onzen Staat,

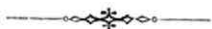
OPZICHTENS

HET ONDERWIJS DER JEUGD

DOOR

M^r. C. J. A. HEYDENRIJCK.

Tweede vermeerderde Uitgaaf.

's GRAVENHAAGSCHE KANTOOR-, BOEK- EN PAPIERHANDEL,
WAGENSTRAAT 57, DEN HAAG.

Bij deze tweede uitgaaf voegt een woord van dank aan het Publiek, dat mijn werkje gunstig opnam, ondanks de overspanning van het oogenblik.

Men hoorde niet anders dan van „Leerplicht en Herhalingsonderwijs.” En ik noemde „Leerplicht” slechts ter loops!!

Bij nadenken moest men echter begrijpen, dat, mocht mijn betoog van het onvoldoende onzer onderwijs-regeling, — het onvoldoende volgens de *beginselen* — geslaagd zijn, dáárin ook de veroordeeling van den Leerplicht lag.

Een groot gebrek onzer gewone gedachtenwisseling over staatsrechtelijke en sociale vraagstukken schuilt dáárin, dat men te veel in het „afgetrokkene” redeneert en niet genoegzaam rekening houdt met den feitelijken toestand.

Zóó b.v. kan, wat in het ééne Land, gelet op allerlei invloeden en verhoudingen, goed is, in het andere falen.

Uit *dat* oogpunt beschouwd, komt wat men ons thans *wil* opleggen en zoo'n weerzin wekt, *niet* te pas.

Overigens schijnt mijne *kalnte* naar den zin van het publiek te zijn.

Een geacht Persorgaan, mijn werkje op advertentie aanbevelende, noemde het een „iterum decoetum”, een „afkooksel” en . . . terecht, ofschoon het woordje „iterum” te veel was.

„Afkooksels”, mits de substantie bewaard blijve, werken vaak, in tijden van overspanning, zeer nuttig.

Hoe menige „wapenstilstand” zou overbodig zijn geweest, indien een kalmeerend middel den strijd hadde voorkomen en van *hartstocht, deugd* gemaakt??

De opmerking, dat ik niet genoegzaam recht deed weder-
varen aan de „zoogenaamde Pacificatie van 1889” is niet
juist.

Een noot op bladz. 21 zegt iets anders.

Maar die „zoogenaamde Bevredeging,” welke in elk geval
niet lang duurde, overschatte ik nimmer.

En nog acht ik mij gelukkig, dat toen destijds de lof-
trompet over haar werd gestoken en het *Handelsblad* zege-
liederen van wijlen HERMAN DES AMORIE VAN DER HOEVEN
of van mij meende te hooren, een andere lierzanger het
recht op die jubelkreten vindiceerde.

Subsidiën, zij het onder zeer bezwarende voorwaarden,
aan onze bijzondere scholen verleend, versmaad ik aller-
minst.

Ik begrijp, dat de „Practici” er mede dwepen, maar:
verplichte schoolgeldheffing bij het openbaar onderwijs
(voor welker invoering nogmaals mijn dank aan de Wet
MACKAY!): hulponderwijzers in bepaalde gevallen, als Hoof-
den van bijzondere scholen toegelaten; vrijgeviger, drage-
lijker regeling van *Toezicht* en *Examens*, of wat dies meer
zij ¹⁾, dat alles strookte nog vrij wat meer met de begin-
selen, die ik de eer had, ook als decoctum, op nieuw aan
het oordeels des publieks te onderwerpen.

Kan ik zwijgen van het vermaarde Gidsartikel, door mijn
hooggeschatten ambtgenoot Mr. P. F. HUBRECHT aan „Kies-
recht en Onderwijs” gewijd?

Ook hier heeft men weder overdreven en van iemand,
die op menig beginsel onze Tegenstander blijft, een „Be-
keerling” gemaakt.

¹⁾ Men zie o. a. „Twee Redevoeringen over de Onderwijsquaestie,”
met eene aanteekening van Mr. C. J. A. HEYDENRIJCK. 's Gravenhage
bij GEBR. VAN LANGENHUIJSEN. 1868.

Al ware het anders, dan nog zou ik den verdwaalden Broeder, die terugkeert in het Vaderlijke Huis, met open armen ontvangen, doch onmiddellijk de deur sluiten, uit vrees voor burengerucht en onbescheidenheid der menigte.

Neen — op het stuk der beginselen, van Grondwetsverklaring, van Kiesrecht, is de kloof tusschen Mr. HUBRECHT en bijv. den ondergeteekende, als *deze* zich tegenover Hem mag noemen, niet gedempt.

Omtrent *dogmatischen* Godsdienst verschilt onze meening ten eenenmale, evenals over de opvatting der Grondwetsartikelen, betreffende het Onderwijs, die, in 1887 ongerept gebleven, thans, volgens Hem, eene geheel andere uitlegging zouden gedogen dan vóór genoemd tijdstip!!

Maar — en hierop komt het aan — Mr. HUBRECHT, naar aller overtuiging, hoogst bekwaam en vol ervaring, is een bij uitstek ridderlijk, gemoedelijk strijder, die het oog niet sluit voor onrecht, of voor het licht der waarheid en ofschoon afkeerig van Kiesvereeningen op Kerkgehoof gebouwd (*sic*), die, — erkennen we het maar — dikwerf hare keerzijde hebben — ook op staatkundig gebied, elk het zijne wil geven, kortom een eerlijke, krachtige kampioen van „Recht voor Allen”, in den ouden, beproefden zin.

Van dáár de voor mijn betoog onschatbare, telkens herhaalde bekentenis zijnerzijds, dat de NEUTRALITEIT der Staatsschool eene nooit te verwezenlijken *leuze*, eene *onmogelijkheid*, eene *begoocheling* is!!

En aangezien Mr. HUBRECHT *volkomen vrijheid* van *Godsdienst* erkent, met en benevens den band tusschen dezen Laatste en het *onderwijs*, tusschen onderwijs en opvoeding, tusschen ouders en kinderen, zegeviert de stelling „bijzonder onderwijs *REGEL*, *openbaar aanrulling*” met vlag en wimpel!!

Omtrent LEERDWANG, uitsluitend als maatregel van po-

litie, door Mr. HUBRECHT voorgestaan, verstout ik me, Hem nadere overweging aan te bevelen.

Hij beoordeelt de „Analphabeten” te streng.

Die ongelukkige, deerniswaardige schepselen zijn nog geene boeven, of zullen het niet *minder* worden, wanneer zij kunnen *lezen*, *schrijven* en *rekenen*, dat is, wanneer zij opgehouden hebben „analphabeten” te zijn.

Dergelijke middelen zullen op zichzelf, afgescheiden van andere, evenmin baten tegen het *kwad*, als de thans *veroordeelde neutraliteit* der Staatsschool het deed tegen het *goede*, door Mr. HUBRECHT geheel ten onrechte „Clericale Overheersching” genoemd!!!

Ook hoofdgebeurtenissen der vaderlandsche geschiedenis en hoofdlijnen der vaderlandsche geographie, wil mijn geachte ambtgenoot onder *leerdwang* brengen.

Gevaarlijk pad, terrein vol distelen en doornen voor de onmogelijk gebleken *neutraliteit*, willekeurige greep in de volledige *vrijheid van onderwijs*!!

Mr. HUBRECHT moge ook dezen, zijnen leerdwang prijs geven, dan is mijne vreugde bij de *tweede* uitgaaf van mijn boekje: zonder weerga.

Juni 1899.

HEYDENRIJCK.

LAGER ONDERWIJS.

Met aanbeveling van het bekende werk der Heeren H. J. G. HARTMAN en Mr. E. L. VAN EMDEN (Wet tot Regeling van het Lager Onderwijs, enz.), uitgegeven bij J. F. VAN DRUTEN te Sneek, zij, ter vergemakkelijking van het overzicht der voorschriften op dit gebied, ook nog herinnerd, wat de Wetgeving betreft, aan:

„Besluit van 28 Januari 1897 (*Staatsblad* 57) ter bekendmaking van den tekst der Wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* 127), zooals die herhaaldelijk, vooral in 1889 en laatstelijk in 1896 werd gewijzigd.”

Voor de Maatregelen van Bestuur, aan:

„Kon. Besluit van 24 December 1894 (238)”.

„Kon. Besluiten van 30 November 1895 (183 en 184)”.

„Kon. Besluit van 23 December 1895 (226)”.

„Kon. Besluit van 27 Juli 1896 (142)”.

„Kon. Besluit van 28 December 1896 (231)”.

„Kon. Besluit van 26 Mei 1897 (161)”.

„Kon. Besluit van 24 December 1897 (265)”.

„Kon. Besluit van 14 April 1898 (107)”.

„Kon. Besluit van 14 April 1898 (108)”.

„Kon. Besluit van 17 April 1899 (108)”.

De Onderwijkskwestie, welke geruimen tijd sluimerde, trad dus weder op den voorgrond.

Het Ontwerp-Leerplicht bracht heel wat gemoederen in beweging.

Te verwonderen is het niet. Zelfs al kon de zoogenaamde „Politiek” ter zijde worden gelaten, hangt de Leerplicht ten nauwste samen met de heiligste rechten en plichten der burgers, met de teederste rechten en verbintenissen van den Staat.

Bijkans vier en veertig jaren geleden werd ik aan de Leidsche Hoogeschool tot Doctor in de beide Rechten bevorderd, op een Proefschrift, houdende eene uiteenzetting der Beginselen, welke aan een en ander ten grondslag liggen ¹⁾.

Ik had daarbij *vooral het Lager Onderwijs* op het oog.

Mijns bedunkens, kan het nut eener reproductie dier Beginselen, naar de wijze en den vorm van het Proefschrift niet worden betwist.

In September 1855 leefden we, ja, onder de Grondwet van 1848, aan welker Art. 194 niemand zulk een krachtig bestaan kon toeschrijven, als het bleek te bezitten.

¹⁾ De Civitatis nostrae erga Juventutis institutionem officiis.

In elk geval liet de Grondwetsherziening van '87 het artikel, thans 192 geworden, ondanks de uitspraak der Tweede Kamer, ongewijzigd.

Als TOEN, zóó ook NU, geeft het pas te onderzoeken, of het, in een Staat, als de onze, eenig ware stelsel: *bijzonder onderwijs regel, openbaar onderwijs aanvulling*, door de hoogste Landswet, al of niet, en zoo ja, in welke mate wordt gehuldigd.

Wat betreft den *vorm* van het Proefschrift, heb ik slechts den *vorm* van *uiteenzetting*, van *bewijsoering* op het oog.

Het Wetsontwerp destijds aanhangig, met al de gewisselde stukken, bracht het niet verder, dan dat het werd onderzocht en in het publiek druk besproken.

Wat VAN REENEN niet vermocht, werd de triomf van VAN RAPPARD: de Wet van 13 Augustus 1857 (193): sedert door die van 17 Augustus 1878 (127), van 8 December 1889 (175), van 28 December 1896 (230) gewijzigd.

Het was dus niet wel mogelijk eene eenvoudige VERTALING van mijn werkje te leveren, wilde ik, wat de Wetgeving aangaat, den lezer niet op een dwaalspoor brengen. Hetgeen niet wegneemt, dat ik, VOORAL uit de stukken, destijds tusschen Regeering en Volksvertegenwoordiging gewisseld, menig argument blijf putten, terwijl de welwillende lezer de goedheid zal hebben in de alom bekende Wetten, die ik daar noemde, na te gaan, in hoever mijn stelsel al of niet weérklank vond.

Mijn stelsel ach neen: een gansch andere autoriteit, niemand minder dan wijlen GROEN VAN PRINSTERER mocht bogen op het Vaderschap er van en het is den ondergeteekende waarlijk reeds een te groote eer, dat zijn Proefschrift door zulk een man in zijn „Nederlandsche Gedachten” werd geprezen!

Ten slotte zij een verzoek gericht tot hen, die zóó harts-

tochtelijk vóór en tegen „Leerplicht“, pleiten, in welken strijd ik mij niet mengen mag.

Er kan in het afgetrokkene over geredetwist worden, zooveel men wil: gaat het echter aan, dien Plicht op te leggen, als de volledige toepassing van het eenig ware beginsel, dat daaraan ten grondslag moet liggen: „Bijzonder onderwijs regel, Openbaar Onderwijs aanvulling“, mocht blijken te ontbreken??

Ziedaar de vraag.

April 1899.

HEYDENRIJCK.

OVERZICHT.

INLEIDING	Bladz. 7
Over de beginselen, waaruit de Staatsrechten en -plichten ¹⁾ betreffende het onderwijs der jeugd voortvloeien.	7

HOOFDSTUK I.

Vrijheid van onderwijs, in verband met de Voorschriften der Grondwet.	11
--	----

HOOFDSTUK II.

Over den band tussehen Godsdienst en Onderwijs.	22
---	----

HOOFDSTUK III.

§ 1. Over de Staatszorg omtrent het Openbaar Onderwijs.	36
§ 2. De Wet regelt het Openbaar Onderwijs.	38
§ 3. Over het voldoende Openbaar Lager Onderwijs . .	41
§ 4. Over het <i>toezicht</i> , hetwelk de Staat met betrek- king tot het Onderwijs heeft uit te oefenen . .	43
§ 5. Over het onderzoek naar de bekwaamheid en zede- lijkheid der onderwijzers	47

¹⁾ Het spreekt van zelve dat onder „*Staat*” worden begrepen: *Ge-
meenten*, enz.

INLEIDING.

OVER DE BEGINSELEN, WAARUIT DE STAATSRECHTEN EN -PLICHTEN,
BETREFFENDE HET ONDERWIJS DER JEUGD VOORTVLOEIEN.

Hoe men het begrip van *Staat* hebbe te omschrijven, niemand ontkent, dat zijn doel, zijne bestemming is: het belang, het ware geluk der burgers te bevorderen, te verzekeren: niet op dezelfde wijze, niet met dezelfde middelen, als de individuen het doen, doch *aller* streven, zonder onderscheid, is dáárheen en op niets anders gericht.

Ondanks alle verscheidenheid van landaard, van volkskarakter, van historische vorming treedt overal en altijd de *Staat* op, als de noodzakelijke band, vastgesnoerd door de natuur zelve des menschen.

Het zij voldoende, in herinnering te brengen:

- 1°. dat men zich, waar ter wereld ook, steeds vereenigd heeft, hier meer, dáár minder, doch *steeds* vereenigd heeft, gedreven door de inspraken der natuur;
- 2°. dat de gemeenschap met anderen onvermijdelijk is, wijl de afzonderlijke krachten van het individu te kort schieten, wil hij zijn, wat hij wezen moet;
- 3°. dat de verschillende vermogens van *wil* en verstand, ter hunner ontwikkeling, de gemeenschap met anderen vorderen; maar ook
- 4°. dat geene gemeenschap kan bloeien, ja zelfs **BESTAAN**, zonder **GEZAG**, dat is: het gezag van den Staat.

Één hoogste doel intusschen heeft 's menschen bestaan: dat hij door onderwerping *aan*, en naleving *van* de Goddelijke Wet, de zedenwet, de onvervalschte rede, gelukkig zij en in verband daarmede een juist gebruik wete te maken ook van stoffelijke middelen, ter ontwikkeling tevens van zijne stoffelijke welvaart.

Welk eene taak, het kind, de jeugd zóódanig te vormen, dat al de subjectieve vermogens tot hun recht komen en het objectieve, zooveel het kan, worde begrepen en benut!!!

Ik noemde: de *Goddelijke Wet*.

Of er overtuigde atheïsten te vinden zijn, weet ik niet; zoo ja, dan kunnen we in elk geval die zeldzame exemplaren, wegens hunne zeldzaamheid, laten rusten.

Nog koestert de wereld zich in de stralen van de Zon, die onzen aardbol beheerscht, *wat* wij, komende en ras verdwijnende stervelingen ook van haar denken!!!

Zedenwet, natuurwet, verstand, wil, stoffelijke begaafdheid en kracht, elke gemeenschap, dus ook de Maatschappij in haar geheel, dus ook de Staat en het Staatsgezag, heeft zich naar die Wet der Wetten te voegen, wijl deze allen en alles in het leven riep: ZOO EN NIET ANDERS.

Uit al het voorafgaande, maar inzonderheid uit het laatstgezegde volgt, dat het Staatsgezag, hetwelk nergens ter wereld kan gemist worden, eene zeer gewichtige taak heeft te vervullen bij de opleiding der jeugd. Wat de zedenwet, de wetten der natuur, de orde der samenleving en wat dies meer zij, kwetst, wat de stoffelijke welvaart der burgers belemmert, worde door het Staatsgezag *gekeerd* en het tegendeel door zijne tussenkomst *beoorderd*.

Toezicht dus van zijne zijde op zoo menigerlei gebied onmisbaar, kan wel het allerminst bij de opleiding der jeugd ontbreken, wanneer deze plaats heeft buiten den huiselijken kring.

Bekwaamheid en zedelijkheid van hen, die zich ten taak stellen, de „ouders behulpzaam te zijn bij de opleiding, de vorming van hun kind“, hoe zou men den Staat het recht kunnen betwisten, naar een en ander onderzoek te doen?

Den geneesheer, den rechtsgeleerde stelt gij eischen, waaraan hij door examina moet blijken te voldoen, en waar het meer dan de gezondheid, meer dan eene vaak nietige vordering geldt, zoudt ge, en nog wel in onzen tijd, de baan willen effenen voor onbekwame, onzedelijke opleidings- of onderwijs-speculanten?

Dat de Staat ook dáárin weder te ver kan gaan en gaat, zij erkend, maar het *beginsel* wordt er niet door gedeerd.

Vooropgesteld die ruime mate van *toezicht* en *onderzoek* ter keering van het kwaad, blijft tevens de *bevordering* eener goede opleiding, van goed onderwijs, de roeping, ongetwijfeld de edelste roeping, ook van het burgerlijk gezag.

Bevordering zoo krachtig mogelijk, mits zij niet overga in rechtstreeksche opleiding door den Staat ¹⁾ zelven of van zijnentwege, dan in de uiterste noodzakelijkheid, waar de bijzondere krachten falen.

HIEROP KOMT HET AAN.

Terwijl ik in het eerstvolgende hoofdstuk zal aantonen dat het onderwijs in *rechtstreekschen* zin, de roeping der ouders is en niet slechts vrij, maar het vrije onderwijs *regel* moet zijn, stuit ik op eene tegenwerping, die het geheele betoog dezer Inleiding, dat is: het *hoofdbeginsel* raakt.

Indien natuur en zedenwet, indien de mensch met al zijne vermogens, indien de samenleving, geheel de Maat-

¹⁾ Dat ik onder *Staatsonderwijs*, het onderwijs rechtstreeks door gemeenten, enz. verstrekt, begrijp, behoeft geen herhaling.

schappij, dus ook de *Staat* ten eenenmale afhankelijk zijn van de *Goddelijke Wet*, waarom dan den laatsten de plicht, dus tevens het recht ontzegd, zelf, en rechtstreeks de taak der opleiding van het onderwijs te volvoeren?

Daargelaten, dat volgens Hoogere Beschikking die taak in de eerste plaats op de ouders rust, gelieve men te bedenken, dat ons Nederland op het gebied der *Goddelijke Wet* halverwege blijft staan.

Het kon wel niet anders sedert de omwenteling der zestiende eeuw.

Vrijheid van godsdienst, vrijheid van eeredienst, vrijheid van belijdenis werden eischen des tijds. Slechts wat niemand missen kan, gelijk de Zon, bleef als gemeen goed behouden.

Is nu, wat ik in mijn tweede hoofdstuk hoop aan te toonen: *opvoeding, onderwijs* van LEERSTELLIGEN godsdienst onafscheidelijk, hoe kan dan de op dat gebied *onzijdige* Staat zich met die opvoeding, met dat onderwijs belasten, zonder of in gebreke te blijven, of de neutraliteit te kwetsen en twist te kweeken, waar *eenheid* moet zijn?

Terwijl ik den inhoud der twee eerste hoofdstukken reeds aangaf, zal het *derde* behalve voor een klein gedeelte aan het Staatstoezicht in het algemeen en aan het onderzoek naar de *bekwaamheid* en *zedelijkheid* des onderwijzers, meer in het bijzonder aan het openbaar onderwijs, voor zoover het als aanvulling onontbeerlijk is, zijn gewijd.

Wat art. 192 der Grondwet van 1848 wilde en derhalve art. 192 der Grondwet van 1887 nog wil, wordt in elk der hoofdstukken met de door mij verdedigde beginselen vergeleken.

HOOFDSTUK I.

OVER DE VRIJHEID VAN ONDERWIJS.

(volgens Artikel 194, thans 192 der Grondwet).

Het geven van onderwijs is *vrij*, behoudens het toezicht der overheid, en bovendien, voor zoo ver het middelbaar en *lager* onderwijs betreft, behoudens het onderzoek naar de bekwaamheid en zedelijkheid des onderwijzers, het een en ander door de wet te regelen.

Vierde Lid.

Men kan vragen, welk nut er in gelegen is te redetwisten over de *vrijheid* van onderwijs, daar deze *vrijheid* gewaarborgd wordt door even zoovele woorden der Grondwet. Het is waar, de bepalingen der wet zijn duidelijk, en toch schijnt het mij toe, dat de verdediging van eene beschrevene vrijheid steeds nuttig is.

Immers opdat een wet hare volle kracht ontwikkele, is het noodig dat zij, om het licht der waarheid dat uit haar straalt, van ganscher harte worde aanvaard.

Alleen op deze wijze zal zij wortelen schieten onder het volk en van kracht blijven.

Ook zijn de voorschriften der Grondwet wel theoretisch vastgesteld, maar in de praktijk kwamen zij nog niet tot volle rijpheid, m. a. w. op de bijzondere wetten, ter uitvoering dier voorschriften, komt het aan.

Mijn beginsel is: *dat de burgers zelven in de eerste plaats te zorgen hebben voor het onderwijs.*

De opleiding toch der jeugd is, volgens natuur- en zedenwet, de taak der ouders. Het onderwijs zij dus vrij.

Voortreffelijk zegt SPITZEN ¹⁾ aangaande deze allerge-wichtigste zaak: „den ouders die het kind ter wereld brachten, hun staat het recht toe, om hen in de wereld op te voeden: zij deden het zijn, zij mogen het vormen; zij noemen het kind het *hunne*. *De geboorte gaf een begin van aanzijn, de opvoeding schenkt het ten volle.*” En verder. „De onderwijzer alzoo treedt in de plaats der ouders; hij treedt gevolgelijk in hunne plichten; zoolang hij de kinderen school heeft, is hij er *vader*, is hij er *moeder* over.”

Inderdaad rust op de *ouders* de plicht van het onderwijs, want zij brengen het kind ter wereld, verzorgen het, deelen het de eerste begrippen mede van *deugd* en *kennis*. Door woord en voorbeeld zijn de ouders van den beginne af en het geheele leven door, de leidlieden hunner kinderen; is het derhalve niet overeenkomstig de natuur, dat ook de ouders *zelven*, dien verheven plicht van onderwijs vervullen en geldt hier niet, toegegeven dat het overige gelijkstond, vóór alles, het recht van den *bezitter*?

De ouders zelven zullen voorzeker niet ontkennen, dat deze taak op hen rust, en ook wanneer de stem der natuur werd gesmoord, zal er een tijd komen, dat het ongelukkig lot der kinderen tevens het *ongeluk* der *ouders* zal zijn!

Ook de Staat is er in ruime mate bij betrokken. Schennis van de natuurwetten, verslapping van den band tusschen het volwassen en het opkomend geslacht, hoe zou het publiek belang daarbuiten kunnen staan?

¹⁾ Euphronimus of Neêrlands lager onderwijs naar de Grondwet en het gezond verstand. Gron. 1849, pag. 5.

Er is meer.

Wanneer de Staat ingrijpt op rechten en plichten den ouders toekomende, begeeft hij zich op een hellend vlak.

Wanneer ge de taak van onderwijs op hem overbrengt, waarom dan ook niet de plicht van opvoeding en . . . voeding?

En het belang der kinderen kan er slechts door lijden.

Een anoniem schrijver ¹⁾ moge zeggen: „Evenmin als het ouders vrijstaat, hunnen kinderen door vergif²⁾ het leven te benemen, evenmin hebben zij het recht, derzelver jeugdige gemoederen ter vorming toe te vertrouwen aan hen, die het gif van onkunde of bijgeloof door hun onderwijs strooien — ik keer de bewering om en vraag, of de Staat die den burgers hun eigendom niet mag ontnemen, wel zou mogen ingrijpen op een recht der ouders, voortvloeiende uit den familieband, voor een onderwijs, dat hij, we zullen het later zien, niet naar behooren kan geven?

Misbruik der ouders!! Dreigt misbruik van den Staat niet veel meer?

Volgens art. 159 van het Burg. Wetb.: „De Echtgenooten verbinden zich over en weder door de enkele daad des huwelijks, hunne kinderen te onderhouden en op te voeden,” blijft het recht van opvoeding bij hen; op grond van welk recht wordt derhalve het onderwijs aan den Staat overgedragen?

Onderwijs toch en opvoeding zijn zonder elkander niet denkbaar, hetgeen ik later zal aantoonen; waarom dus die distinctie???

Het kan den Staat er niet minder aan gelegen zijn, dat de kinderen goed *opgevoed*, dan dat zij goed *onderwezen*

¹⁾ Beginselen van Nederlandsch Staatsbestuur, bij JOHAN MULLER, Amsterdam, 1855.

worden. Waarom heeft hij dan ook niet het recht van onderhoud en opvoeding aan zich getrokken?

En nog eens, de ouders brengen het kind voort, onder-richten het in de eerste beginselen van deugd en kennis, zij zijn in elk geval, om mij zoo uit te drukken, reeds in het *bezit* van het onderwijsrecht: aan *U* het bewijs, dat het op den Staat overging.

Hoe dit bewijs te leveren?

De Staat beweert niet en *kan* niet aantonen, dat deze zorg hem door God is opgelegd!

Allerlei eerediensten of godsdiensten, ten zeerste van elkander verschillende, worden gelijkelijk geduld; niet weinige dezer verzetten zich tegen zulk eene Staatsroeping!

Heeft misschien de *volkswil*, zoo machtig in onzen tijd, gesproken?

Immers *neen*, en hoe zou deze ook ooit *meer* dan de hoogste orde en de orde der natuur kunnen gelden?

Op welken grond dan steunt de overdracht??

Zeer zeker erken ik, dat op den Staat eene groote zorg rust omtrent het onderwijs, wat reeds blijkt uit het *beginsel* hierboven uiteengezet, want de Staat BEVORDERT al datgene, hetwelk met de zedenwet overeenkomt, hetwelk de geestelijke en stoffelijke welvaart der burgers tot ontwikkeling brengt!

BEVORDEREN nu wijst op vele plichten, welke wij later nauwkeurig zullen nagaan, maar hier geldt 't uitsluitend de vraag, of de Staat ZELF en in de EERSTE plaats den plicht van onderwijzen heeft te vervullen, ja, dan neen, m. a. w. of het onderwijs, al dan niet vóór alles *vrij* moet wezen!

Wat de moeilijkheden betreft, die uit genoemde vrijheid *kunnen* voortvloeien, hierop strekke ten antwoord, dat aan elke zaak, hoe voortreffelijk ook, bezwaren zijn verbonden,

maar om **DEZE** reden mag zij, die vrijheid, niet worden ontnomen of belemmerd en het zou allertreurigst wezen, wanneer de verschillende rechten, door de Grondwet erkend, moesten vervallen, wíjl eenigen ze misbruiken; zóóveel te treuriger, daar het tegenovergestelde systeem aanleiding geeft tot veel grootere verwickelingen.

Let wel, dat *onze* Staat geen onderwijs kan geven, aan alle redelijke eischen voldoende.

Opdat toch het onderwijs zoodanig zij, als het door den aard der zaak wordt gevorderd, moet het:

1°. *met den godsdienst ten nauwste verbonden wezen.* Deze stelling zal ik trachten uiteen te zetten op een andere plaats.

Het zij genoeg, hier op te merken dat de meeste mannen van wetenschap een allerinnigst en onverbreekbaar verband tusschen onderwijs en *leerstelligen* godsdienst erkennen.

Daghelder blijkt ook dit gevoelen, zoowel uit de geschiedenis der Grondwet als uit de handelingen en gewisselde stukken der Staten-Generaal.

De Staat nu belijdt *zelf* geen bepaalden godsdienst, derhalve zoo hij zelf onderwijs wilde geven, of het onderwijs van eenige godsdienstige richting verplichtend stellen, ware òf het onderwijs niet voldoende, òf de *onzijdigheid* slechts eene *leuze*.

2°. *Stabiliteit en uniformiteit* zijn eerste vereischten voor de vorming van het kind. Een krachtig, een levenwekkend beginsel, dat karakter, geest en wil, ja al onze handelingen bestuurt, door alle stormen der tijden henen, zal het door den Staat of door de ouders bij de jeugd worden gewekt, gekweekt, van den stempel der onvergankelijkheid voorzien??

Wat al wisselingen in het Staatsbestuur, wat al partij-schappen, welke invloeden van den „volkswaan van den dag.“!!

Ministers mogen komen en gaan, het is nog zoo erg niet; doch schoolautoriteiten met toezicht en onderzoek belast, zij blijven. De Wet legge een keurslijf aan, zoo stijf mogelijk, de *letter* doodt, de *geest* maakt levend, en onder anderen bij **BENOEMINGEN**, waait de „geest *van waar* en *waarheen* hij wil”!!!

Ook de ouders, of zij wien door hen de opleiding hunner kinderen wordt toevertrouwd, kunnen afwijken van het te volgen pad en te kort schieten in het voldoen aan de hier besproken eischen; maar zij *kunnen* ook anders en in den regel doen zij zóó; hunne richting althans blijft *dezelfde*! en veel meer aan **HUNNE** zijde is... de liefde!!!

Nog een ander argument voor de **VRIJHEID** van onderwijs put ik uit art. 8⁽¹⁾ der Grondwet. Niemand heeft voorafgaand verlof noodig, om door de drukpers gedachten of gevoelens te openbaren, behoudens ieders verantwoordelijkheid volgens de Wet. ⁽²⁾

Opleiding, onderricht, gelijk men ziet, van het groote Publiek!!!!

En den ouders zou men die vrijheid met betrekking tot hunne kinderen ontzeggen?

Hoe kan voorts met zulk een systeem van dwang, of zijdelingschen dwang, om niet van andere moeilijkheden te spreken, de vrijheid van godsdienst worden overeengebracht, die toelaat de kinderen in welk kerkgenootschap ook te doen opnemen, zonder dat de Staat er zich mede bemoeit???

¹⁾ Thans 7.

²⁾ Grondwet van 1840 art. 225. Het is aan elk geoorloofd, om zijne gedachten en gevoelens door de drukpers, *als een doelmatig middel tot uitbreiding van kennis en voortgang van verlichting, te openbaren*, zonder eenig voorafgaand verlof daartoe noodig te hebben, blijvende nochtans elk verantwoordelijk

Het meerdere werde dan toegestaan, het mindere geweigerd!! En als opvoeding, onderwijs van den godsdienst onafscheidelijk zijn?? Hoe zou het dan moeten gaan?

Treffend is wat VOORDUIN in zijne „Geschiedenis en beginselen der Grondwet”, bl. 494, aanhaalt uit de woorden des Ministers van Justitie, de vrijheid van onderwijs verdedigende. „Spreker wees op het erkennen van het recht van vereeniging, van de vrijheid van geloofsbelijdenis, het onbelemmerd verkeer met de hoofden der onderscheidene kerkgenootschappen Hij kon zich dat alles niet denken zonder de vrijheid van *onderwijs*! Het één kan zonder het andere niet bestaan.

Rechtraadig is, dat elk naar zijne meening zijne kinderen kunne opvoeden. Het recht der Regeering is alleen, toezicht te houden over de scholen; — om te waken, dat bekwame onderwijzers zulk een gewichtig ambt bekleeden.”

Het is, gelijk men ziet, de meest juiste uitdrukking van mijn systeem.

Alles te zamen genomen heb ik, naar het mij toeschijnt, de vrijheid van onderwijs bewezen: 1°. omdat het recht van opvoeding en onderricht aan de ouders toekomt en er geene enkele reden wordt aangevoerd, waarom men het zou moeten overdragen aan den Staat; 2°. wijl deze laatste geen onderwijs kan geven, hetwelk aan alle eischen voldoet; 3°. omdat die vrijheid ten nauwste samenhangt met andere voorschriften der Grondwet, welke zonder haar slechts *schijn en leuze* worden.

Zeer belangrijk ware het aan de hand der geschiedenis ¹⁾

¹⁾ Over het verschaffen van onderwijs volgens het oude Staatsrecht van ons vaderland handelt H. BOSSCHA, Amst. 1848.

Een later tijdperk beschrijven A. VAN DEN ENDE »Geschiedkundige schets van Neêrland's schoolwetgeving. Deventer 1846.” P. DE RAADT

na te gaan, hoe zij dan eindelijk in de Grondwet van 1848 zegevierde, *ofschoon niet volkomen*.

Slechts zij herinnerd, dat art. 224 der Grondwet van 1840, haar niet, althans niet uitdrukkelijk, vermeldde.¹⁾

Evenmin het vermaarde voorstel, dat in 1844 den Staten-Generaal door negen leden werd gedaan²⁾.

Eindelijk toen den 17 Maart 1848 aan eene Commissie de taak werd opgedragen ontwerpen ter Grondwetsherziening voor te dragen³⁾, las men daarin: „*Het geven van onderwijs is vrij*, behoudens het onderzoek naar de *bekwaamheid* des onderwijzers en het *toezicht* der Overheid, beide door de Wet te regelen,” wat tot heel wat geschrijf en gewrijf, b.v. tusschen mannen als GROEN VAN PRINSTERER en HOFSTEDE DE GROOT aanleiding gaf, en in de Staten-Generaal werd behandeld op de meest uitvoerige wijze.

Ofschoon de uitkomst was, dat in het desbetreffende Grondwetsartikel als Vierde Lid werd opgenomen, wat wij er nog in lezen: „Het geven van *onderwijs* is vrij, behoudens het toezicht der Overheid en bovendien, voor zooverre het Middelbaar en Lager Onderwijs betreft, behoudens het

»de Wetten op het lager onderwijs in het Koninkrijk der Nederlanden, geschiedkundig beschouwd. Rotterdam 1830. Dezelfde: de Kon. Besluiten van 23 Mei 1845 en 1 Juli 1850. Amsterdam 1851

¹⁾ THORBECKE: Aanteekening op de Grondwet. Uitg. 2, deel 2, blz. 296, spreekt over dit artikel aldus: »Het is der Overheid bij uitstek waardig, licht te verspreiden; het is publiek belang, schoon geenszins gelijk eene bevoegdheid van publieke macht, zaak of recht der Overheid ALLEEN. Zij zorgt voor onderwijs, maar het publiek onderwijs is niet het eenige (!!) Het sluit *bijzonder* onderwijs niet buiten (!!!) Welke is de betrekking der Overheid tot het laatste? *Hieraan zwijgt de Grondwet*.

²⁾ Zie VOORDUIN: Geschiedenis en Beginselen der Grondwet 1848, blz. 481 en Handelingen omtrent het voorstel van negen Leden der Tweede Kamer tot herziening der Grondwet 1845, 's Gravenhage bij BELINFANTE, 1845.

³⁾ VOORDUIN. Geschiedenis, enz. blz. 482 volg.

onderzoek naar de bekwaamheid en zedelijkheid des onderwijzers, het een en ander door de Wet te regelen", bleek ten duidelijkste, dat ondanks de onwederlegbare betoogen van zoovele uitstekende mannen, Katholieken vooral in de Pers: van een VAN LIJNDEN, een MACKAY in de Kamers, de bewuste vrijheid niet dan schoorvoetend werd toegestaan.

De Wet van 1806, waaromtrent volmondig erkend werd dat zij, op het stuk van onderwijs, een Staatsmonopolie handhaafde en de vrijheid uitsloot, bleef voor velen een ideaal.

Men week, ja, wjl men meende den *drang* naar vrijheid niet te kunnen weêrstaan, men wilde, of eigenlijk *moest toegeven*; rondborstig werd het in de gewisselde stukken verklaard.

„Dwang zou mistrouwen wekken en uit mistrouwen kon geen verdraagzaamheid ontstaan!”

„De groote meerderheid,” aldus een verslag van 8 Aug. '48, „bleef bij de vroegere betuiging volharden, dat zij niet dan *schoorvoetend*, tot de erkenenis van het beginsel van vrijheid van onderwijs kunnende toetreden, die toetreding ondergeschikt moest maken aan het verlangen van waarborgen, dat daardoor het voortdurend bestaan van een goed Lager Schoolwezen niet in de waagschaal zou worden gesteld.”

En zóó geschiedde, doch welk een vrees! Dan zag de toenmalige Minister van Justitie het beter in. Zijne betoogen voor de vrijheid blijven zijn roem!

„Zoo de macht om het onderwijs te regelen, alleen aan den Staat toekomt”, zoo zeide hij onder meer, „wat gewordt er dan van de vrijheid van Godsdienst, welke met kwistige hand is verleend? Het is billijk dat het een ieder gegund zij, zijne kinderen op te voeden naar zijne eigene beginselen; de tijd is dáár, dat wij op den weg der vrijheid

kunnen voortgaan"; en dan die gulden woorden, „ik twijfel niet, of algemeene verdraagzaamheid zal het gevolg wezen: — *niet de verdraagzaamheid, die in strijd is met eene cast gevestigde overtuiging, maar de verdraagzaamheid van den Staatsburger, die, ofschoon betreurende de dwaling van anderen, toch eerbied heeft voor hetgeen zij te goeder trouw belijden en hen, als Staatsburgers noch boven, noch beneden zich stelt.*”

Erkennen we het volmondig, de goede bedoelingen des Ministers gingen verder, dan de Grondwet die tot stand kwam.

Waarom moest alleen het *Openbaar* Onderwijs tot voorwerp van de aanhoudende zorg der Regeering worden verklaard en niet het onderwijs in het algemeen? Waarom de bepaling opgenomen, dat overal in het Rijk *van Overheidswege* voldoende Openbaar Lager Onderwijs wordt gegeven??

Het was de *halfheid* van de vrees!

Men koos bewoordingen, wier bedoeling uit de geschiedenis harer wording blijkt, maar zóó onduidelijk, zóó onlogisch, dat zij het stelsel hetwelk men wilde keeren, volstrekt niet ten eenenmale uitsluiten, gelijk wij verder zullen zien.

Het Ontwerp van Wet op het Onderwijs, tijdens de Zitting der Staten-Generaal van 1854—1855 ingekomen, droeg dan ook de sporen dier weifeling, zoowel in de Artikelen als in de Toelichting.

Zóó b.v. is, men vergeve mij het woord, curieus, de volgende verklaring. „De Regeering erkent, dat het *Bijzonder* Onderwijs, goed ingericht, *voordeelen aanbiedt, welke het Openbaar Onderwijs, wegens zijn algemeene strekking mist*, maar tevens is zij innig overtuigd, dat voor de hoogste belangen van Volk en Staat niet zou zijn gezorgd, indien

een wel geregeld *Openbaar Onderwijs* ontbrak, en alles aan het bijzondere werd overgelaten!!!!¹⁾

Doch gaan we tot de bespreking van het verband tusschen Godsdienst en Onderwijs over

¹⁾ Heb ik den lezer er aan te herinneren, dat ik hem een Proefschrift uit den jare 1855 voorleg, om den wille der *beginselen* daarin ontwikkeld, beginselen *oud*, o ja, maar altijd *nieuw* om hun praktisch belang???

Het Ontwerp, waarvan ik hierboven spreek, werd niet tot wet verheven.

Maar in de vier en veertig jaren, die sedert verliepen, kregen we nog, heel wat anders te zien: de Wetten van 57 en 78, door die van 89 en 96, om den wille der Pacificatie, wat verzacht en dragelijker gemaakt doch wat de beginselen betreft vrijwel onaangetast gelaten.

Steeds was ik een voorstander van schoolgeldheffing bij het openbaar onderwijs: ik ben der Wet MACKAY dankbaar voor de invoering, doch de volledige toepassing van mijn stelsel ware nog beter.

HOOFDSTUK II.

OVER HET VERBAND TUSSCHEN GODSDIENST EN ONDERWIJS
ALSMEDE OVER DE RECHTEN EN PLICHTEN, DIE DAARUIT
VOORTVLOEIEN VOOR DEN STAAT.

Het Openbaar Onderwijs is een voorwerp van de aanhoudende zorg der Regeering.

De inrigting van het openbaar onderwijs wordt, met eerbiediging van *ieders godsdienstige begrippen*, door de Wet geregeld.

Er wordt overal in het Rijk van overheidswege *voldoend* openbaar lager onderwijs gegeven.

Art. 194 (thans 192 der Grondwet
1^e, 2^e en 3^e lid).

Ik meen als bewezen te mogen beschouwen, dat het *Onderwijs vrij* moet zijn. 1°. wijl het recht van onderwijs en opvoeding aan de ouders toekomt; 2°. omdat deze vrijheid met andere bepalingen der Grondwet ten nauwste samenhangt.

Betoogd moet thans worden, dat onze Staat op dit stuk geen meer of min exclusief recht bezit, wijl hij geen onderwijs kan geven, dat aan billijke eischen voldoet, waartoe ook voor alles behoort, dat *Onderwijs en Godsdienst onafscheidelijk verbonden zijn*.

Men versta mij wel.

Niet bij elke gelegenheid, niet op elk uur van den dag,

niet bij de behandeling van welk onderwerp ook, brenge men eenig voorschrift van den Godsdienst, eene dogmatische stelling of eene zedenles te berde: het zij verre.

Ik bedoel, dat de Godsdienst, en wel de *leerstelling*, zijne onvermijdelijke hulp verleene, ter afwending van het geen geest en hart, ziel en lichaam, dat is, de vermogens van het kind, verzwakt en ter aanwending van hetgeen ze versterkt; dat hij zijn licht doe schijnen over de wetenschap; verstand en wil samenhoude, ontwikkele, kortom al de vermogens doe medewerken ter bereiking van het eenige doel: 's menschen geluk en derhalve dat van de Maatschappij. — Ziehier mijn logischen gedachtengang:

1°. *Geen onderwijs zonder opvoeding;*

2°. *Geene opvoeding zonder godsdienst, derhalve geen onderwijs zonder godsdienst.*

3°. *Geene algemeene Christelijkheid ¹⁾, of beginselen van algemeene zedelijkheid zijn voldoende.*

Geen onderwijs zonder opvoeding.

Voortreffelijk zegt DE GERANDO in zijn werk: du Perfectionnement Moral, ou de l'éducation de soi-même, Livr. 11 Chap. V: „Toutefois, les puissances de l'esprit ont avec celles de la *volonté* un commun foyer; elles se rencontrent dans le principe d'unité, qui préside à notre nature; elles ne peuvent donc dans leurs développemens rester étrangères les unes aux autres.

Le perfectionnement intellectuel ne consiste pas essentiellement dans l'étendue des lumières acquises ²⁾, il consiste surtout dans le développement *harmonique* des facultés de l'intelligence; dans cet heureux concert, qui s'établit

¹⁾ De uitdrukking „Christendom boven geloofsverdeeldheid” had zich in 1855 nog geen baan gebroken.

²⁾ Men schijnt er tegenwoordig anders over te denken!

entre elles, lorsque chacune, croissant en énergie, conserve le rang, remplit les fonctions qui lui sont propres; lorsque toutes ensemble, entretiennent réciproquement des rapports conformes à l'assistance qu'elles se doivent, et concourent ainsi en accord à leur destination commune. Le perfectionnement intellectuel conduit ainsi à l'accroissement des connaissances; mais en même temps, il rend capable d'obtenir des lumières complètes, coordonnées, réglées sur de sages proportions; il garantit ainsi du danger de la demi-science, *plus fatale encore que l'ignorance.*

Or, on voit déjà que l'homme doit trouver dans l'habitude de se *gouverner lui même*, le moyen essentiel de soumettre les facultés de l'esprit à ce régime salutaire, à cette sage subordination. *On voit également que l'harmonie des facultés morales doit préparer par de secrètes influences, celles des puissances de l'entendement; que les exercices, par lesquels l'âme s'applique à la méditation et à la pratique du bien, doivent naturellement introduire l'ordre et le calme dans les régions de l'intelligence, et assujettir toutes les facultés, suivant le rôle, qui leur appartient, au service de la raison."*

Mij dunkt, dat het betoog afdoende is.

Vermogens van het *verstand*, vermogens van *den wil*, hoe zijn ze te scheiden???

Hoe dan ze AFZONDERLIJK aan te kweeken, te vormen??

Opgevoed hier, onderwezen ginds! Zóóveel tijd aan *dit* gedeelte van de taak gewijd, zooveel aan *het andere*!! Is het denkbaar?? En als beider richting verschilt???

Zóóveel althans staat vast, dat, al bestonden deze bezwaren niet, het toch verkieslijk is, de taak, wel dubbel maar toch één, te laten aan den vader, of aan den persoon, wien deze ze toevertrouwt, dan aan personen, hoe bekwaam, en hoe goedgezind ook, de zorg alleen voor *het onderwijs*

op te dragen, omtrent hetwelk de een niet dezelfde inzichten heeft als de *andere!!*

Terecht zegt DE BONALD in zijne Théorie du Pouvoir (Tome III de l'éducation sociale) „On ne sait rien à dix-huit ans, mais on aura appris à tout apprendre.” O ja, er zijn lichtstralen gevallen op dat jeugdige verstand, die het de wegen toonden op allerlei gebied van kennis! Wat baten ze als die wegen niet worden betreden, wijl de *opvoeding* die zedelijke gebreken liet bestaan, of kweekte, zulks belet?

Hoor wat een der straks genoemde schrijvers zegt: „On peut ranger sous trois ordres principaux les facultés actives de l'intelligence, et rapporter ainsi à trois principaux points de vue toutes les causes, qui déterminent les succès réels dans les diverses carrières de l'étude; *l'esprit d'observation* qui recueille les éléments de sciences ou des arts, *le jugement*, qui les met en ordre, les fait concorder entre eux et fonde la solidité des connaissances; enfin *l'esprit de création*, qui met en oeuvre ces matériaux soit pour produire les découvertes, soit pour enfanter des modèles, soit pour réaliser les applications pratiques. Or sous chacun de ces trois points de vue, on reconnaît, *que les facultés de l'esprit peuvent recevoir des influences de la vertu les plus précieux secours.*”

De *opmerkingsgave*.

Om, bij welke studie ook, alles juist op te merken, te onderscheiden, behoeft men eene zekere mate van rust, waardoor we zonder eenige hindernis kunnen opgaan in de zaak.

Wordt deze rust niet het best door de deugd, dat is, door de opvoeding bevorderd??

„Il faut une âme pure pour recevoir la vérité, comme il faut un milieu transparent, pour recevoir les rayons de la lumière.”

„Socrate,” zoo gaat DE GÉRANDO voort, „Socrate enseigna

que la Science et la Morale ont une source unique et commune : la connaissance de soi même ; et dans ce principe unique il renferma tous les principes de découvertes, qui devaient guider ses successeurs dans les régions de la sagesse. Le célèbre Oracle de Delphes ne peut être réellement compris que des gens de bien."

En het gezond oordeel, benevens de *scheppingsgave*!

Wie toch ziet niet in, dat vooral het oordeel beneveld wordt door sommige omstandigheden, welke den *wil* bewegen en aldus ook het oordeel naar dezen of genen kant doen overhellen, zoodat ons verstand het spoor bijster raakt?

En wat ik de *scheppingsgave* meen te mogen noemen???

Nog ééne aanhaling uit de geschriften van den uitstekenden DE GÉRANDO. „Les exercices de la vertu n'auraient-ils fécondé aucune de ces dispositions, qui sont demeurées stériles? n'auraient-ils prévenu aucune de ces déviations, qui semblent rendre le génie infidèle à lui-même; n'auraient-ils perfectionné encore aucune de ces qualités brillantes, qui ressemblent à une espérance mal remplie? n'y a-t-il donc aucun commerce entre le talent et le caractère, entre les conceptions et les mœurs, la vie de l'entendement ne reçoit-elle rien de la chaleur de l'âme?"

Is het niet het zedelijk leven (door opvoeding gevormd), hetwelk onopgemerkt de eigenschappen, de vindingrijkheid des verstands aanwakkert door zijn bezieling en den geest als ter sluiks verrijkte met verhevene en nieuwe gedachten?

Derhalve geen onderwijs zonder opvoeding ; beide onafscheidelijk verbonden en dus beide te stellen onder dezelfde leiding.

Maar ook: *Geene opvoeding zonder Godsdienst.* Welk ernstig man ontkent dit verband?

Eene natie zal, dunkt me, in hoofdzaak wezen wat de opvoeding van haar heeft gemaakt. Geef haar zelfkennis, zelfverloochening, offervaardigheid ter verdediging van den

geboortegrond, trouw jegens het gezag, ordelievendheid en zoovele deugden meer, zij werden gekweekt aan den huiselijken haard, onder verwijzing naar een God die loont en een God die straft, door de kus eener moeder, die het best bij ondervinding weet, waar te vinden zijn: *de weg, de waarheid en het leven*.

De geheele wereldgeschiedenis in hare duizelingwekkende verscheidenheid, bevestigt wat ik zeg.

En met de enkele zedenleer komt ge er niet. „Tous les sentiments moraux invoquent les sentiments religieux pour achever de s'y purifier, de s'y satisfaire: sous ce double rapport, la morale est donc une vraie initiation religieuse.”

„De même que la civilisation dépose de l'existence du législateur politique, la morale dépose de celle du législateur divin; ce que l'une atteste sur le théâtre de la société, l'autre l'atteste dans le sanctuaire de la Nature. Le législateur politique n'a point créé la morale publique et privée, il l'a rencontrée préexistante; il s'est appuyé sur elle, il lui a servi d'organe. Mais ce génie de la morale, qui l'a inspiré, d'où dérivait il lui même?” ¹⁾

Geene opvoeding dus, maar dan ook geen onderwijs zonder godsdienst.

Onrust des geestes, te groote zinnelijkheid, onstandvastigheid door den invloed van het ons omringende tweegebracht vooral bij de jeugd, dat alles wordt door den godsdienst gekeerd, terwijl inzonderheid de historische en wijsgeerige wetenschappen, bij dezen verklaring en bewijsgrond vinden. Men vergete ook niet welke gevaren de maatschappij bedreigen van de zijde des volks, wanneer het wel veel heeft gehoord en gelezen, maar niet geoefend werd in de betugeling zijner, niet altoos onrechtmatige

¹⁾ DE GERANDO in het aangehaalde werk.

verlangens! Mij dunkt, de ondervinding der eeuwen en van thans spreken luide genoeg!

Mijn innig vereerde Oud-Hoogleeraar DEN TEX had dus wel gelijk, toen hij in zijne Encyclopaedia Jur. den Cyclus aanwees, die alle onze vermogens, welke ook, en dezen *met God* verbindt.

Maar zal men vragen, waartoe uw zóó uitvoerig betoog? noch Katholieken, noch Antirevolutionairen ¹⁾, noch goedgezinde Liberalen ontkennen het onverbreekbaar verband tusschen onderwijs en *godsdiens*t en zelfs zij, die den laatsten miskennende, toch bekwame mannen zijn en ons verrijken met veel schoons, zullen moeten instemmen met hetgeen DE GERANDO van hen zegt: „Leur imagination ne dérobe-t-elle pas à la *vertu* par un secret larcin, ce que leur caractère n'a pas osé lui emprunter ouvertement? Ne recueillent-ils pas en eux-mêmes une portion de cette vie morale, qu'ils ont trop exclue du reste de leur conduite? N'est-ce pas elle peut-être, qui, à leur insu, vient encore les animer de son souffle, et leur suggérer en secret de hautes et neuves pensées”?

Intusschen

3e *Zijn zoogenaamd algemeen Christelijke beginselen* ²⁾ *niet voldoende, maar wordt leerstellige, dogmatische godsdiens*t gevorderd.

Een systeem van waarheden en voorschriften, door on-

¹⁾ Zie ook Tijdgenoot van 1855, Deel IV, No. 34, bl. 529.

²⁾ Nog herinner ik me, hoe de vraag van Mr. HEYDENRIJK, lang na 1855, in de Tweede Kamer gedaan: „Wat het voor christelijke deugden zijn, die nog boven en behalve *maatschappelijke* deugden in de openbare school moeten worden gekweekt”, van den toenmaligen Minister van Binnenlandsche zaken ten antwoord ontving: „het zijn de deugden van het Christendom boven *geloofsverdeeldheid*, boven *verseidenheid van Secten*! Prachtig!!

betwistbare, duidelijke grenzen omlijst, gemakkelijk te kennen en door goddelijk gezag bekrachtigd, op goddelijk gezag verkondigd; dat en niet minder is vereischte.

Zoovele Christelijke Belijdenissen treden op en hebben volgens onze Grondwet aanspraak op gelijke rechten.

En de Israëlieten dan?

Wat al te gemakkelijk maakt een Voorloopig Verslag der Staten-Generaal zich van hen af. „Het eenig wezenlijk bezwaar tegen de vermelding van het Christelijke (?) of godsdienstig beginsel in de Wet ligt, naar het oordeel dezer leden, daarin, dat die vermelding krenkend zou kunnen worden geacht voor de Israëlieten! Maar de goede inrichting van het openbaar lager onderwijs mocht niet in een land van 3 miljoen ¹⁾ zielen aan het belang van 70 000 Israëlieten worden opgeofferd.”

Niet aldus zou ik het grondwettig *recht voor allen* durven verstaan.

Maar hoe het zij, welken godsdienst, die toch, gelijk ik bewees, bij het onderwijs broodnoodig is, denkt gij U buiten den *leerstellingen*?

Welke voordeelen voerspelt gij u, buiten den invloed van *dezen*?

Gezag der Hoogste Leer, die het zedelijk leven des kinds, des jongelings moet besturen, moet voorkomen, wegnemen wat de vorming zijner verstandelijke vermogens in den weg staat, wat zijne rust verstoort, zijne *opmerkingsgare*, *zijn oordeel*, *zijn scheppingskracht* verzwakt.

Waar vindt ge dat gezag?

Het moet zijn van boven, want anders imponeert het niet, het moet prijzen uitloven, die men stellig ontvangt en straffen bedreigen die men stellig ondergaat, het moet *Eén*

¹⁾ Men gelieve zich in 1855 te verplaatsen.

wezen opdat het richtsnoer zij, het moet de eeuwen en dus ook den tijd beheerschen, opdat het niet een louter mode-artikel worde of een wrak zonder mast of roer, dobberende op den oceaen, als een speelbal der winden, dat geslingerd kan worden op de eerste rots de beste en . . . vergaan.

Godsdienst is *verschuldigde* dienst, maar verschuldigde dienst op *voorschrift* en voorgeschreven ZOO EN NIET ANDERS door God zelve; zonder dat bindt hij niet; geene macht ter wereld kan er ons toe dwingen! Uwe algemeene Christelijke beginselen, uw Christendom boven geloofsverdeeldheid, eilieve beste vriend, die u op zulke dingen beroept: *Zij zijn er niet!*

Wat de eene voorstander daarvan gelooft, wordt door den anderen ontkend; is de Stichter van dat Christendom God? ja, zegt de een, neen, de ander: de eerste ten koste der consequentie, de andere ten koste van bedrog.

En hoe moet dat alles werken op de kinderen, als ze er naar vragen — en dat zullen ze — zoo ten minste uw godsdienst niet loutere zedenleer wordt?

Het antwoord dat zij heden ontvingen, zal allicht niet dat van morgen zijn: de beschaving en ontwikkeling gaan tegenwoordig zóó snel!

En, merkt het kind het verschil, of wordt hem daarenboven nog geleerd, dat alle godsdiensten zoowat even zwaar wegen, dan vrees ik, dat het kind, jongeling geworden, er geen een meer, tenzij voor den schijn, zal volgen en de zucht van Faust slaken:

Da steh ich nun, ich armer Thor!
Und bin so klug, als wie zuvor.

Welke beweringen voert men tegen mijne stelling aan?

Lees het Algemeen Handelsblad van 19 October 1854:

„De jeugd wordt niet noodwendig goddeloos opgebracht (opgeleid), indien haar de geloofspUNTEN, die zij op rijpen leeftijd heeft te kennen (althans in zich op te nemen) niet met het

élémentaire, maatschappelijke onderwijs worden ingegeven (sic!)"

Geloofspunten, die zij op rijpen leeftijd heeft te kennen!!

De bewering steunt op niets.

Bovendien is het eene moeilijke taak op rijperen leeftijd godsdienstige beginselen te aanvaarden, die men in zijne prille jeugd niet kende, voor welke wij toen nimmer een offer brachten of die wellicht toen reeds werden ondermijnd!

En de onverdraagzaamheid, die volgens menige uiting der Staten-Generaal door bijzondere leerstellingen der kerkgenootschappen bij het onderwijs zou gekweekt, het kwade zaad, dat zou uitgestrooid worden?

Wat er van te zeggen!

De meest onverdraagzame is in den regel hij, die geene overtuiging heeft, of, nog erger, die onder den schijn van het zoeken naar waarheid, tracht haar te doen verloren gaan. Doch genoeg.

Het verband tusschen onderwijs en leerstelligen godsdienst werd aangetoond en, meen ik, bewezen.

Welke rechten en plichten vloeien daaruit voort voor onzen Staat??

Indien de laatstgenoemde stelling, hier mag ik zeggen: *waarheid*, medebrengt en bevestigt, dat het onderwijs de taak der ouders en der door hen gekozen personen is, volgt *daaruit, dat bijzonder onderwijs regel, openbaar onderwijs aanvulling moet zijn.*¹⁾

Immers de op godsdienstig gebied onzijdige Staat kan de taak slechts ten halve volbrengen.

En toch is het zijn recht, zijn plicht te zorgen, dat de verwaarloozing van de vorming der jeugd worde gekeerd.

¹⁾ In een volgend hoofdstuk zullen we zien, in hoever het 3e lid van het bewuste grondwetsartikel hiermede te rijmen is

Eene soort politie-zorg, zoo men wil; gelijk die waarop de arme, aan de kerkelijke en bijzondere liefdadigheid in de eerste plaats bevolen, zoo deze te kort schiet, zich kan beroepen.

Meer dan dat.

Men voorkome het kwaad en bevordere het goede.

De Staat steune dus de particuliere krachten, het bijzonder onderwijs, door zedelijke en stoffelijke middelen, zoo-veel hij kan: door opwekking van edelen naijver, wedstrijden, belooningen, subsidiën en wat dies meer zij.

Zelfs kunnen behoorlijk ingerichte examens, te vorderen van hen, die zich aan het onderwijs wijden en waarover nader in een volgend hoofdstuk, hiertoe dienen.

En toch, te verwachten is het niet, dat overal en altoos, én ouders én scholen van hunne richting in de behoeften zullen kunnen voorzien.

Openbaar, of juist, van Staats- of gemeentewege verstrekt onderwijs, worde dan *aaneulling*.

Maar hoe *in dat geval* te handelen, gelet op den onverbreekbaren band tusschen onderwijs en godsdienst??

Velen meenen, dat **splitsing** der openbare school naar de kerkelijke richting der schoolgaande kinderen, wenschelijk en mogelijk is; zie ook het Regeeringsontwerp 1855. Zoo-veel is zeker, dat de Grondwet zich er niet tegen verzet.

Het ware er kwalijk uit af te leiden.

Dergelijke *afzonderlijke* of *gesplitste* scholen zijn niet in strijd met de aanhoudende Regeeringszorg, noch met de eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen, noch met den eisch, dat het *openbaar onderwijs voldoende* zij.

Ter zijde mag worden gelaten wat er tegen wordt aangevoerd door verdraagzaamheid-predikers, die „de verdraagzaamheid” kwalijk schijnen te begrijpen.

„Tijdgenoot (deel IV, n°. 34, bl. 529), Algemeen Han-

delsblad (19 October 54), ja, vele leden der Staten-Generaal (blijkens de gewisselde stukken) deinzen terug van schrik voor zulke scholen, die volgens hen de onderlinge liefde kwetsen, het vuur van sektenhaat voeden, ons volksleven, de nationale eenheid bedreigen, beletten dat men de wereld, de maatschappij met ruimen blik overzie en oorzaak zouden zijn dat „reeds op de school bijzondere leerstellingen van kerkgenootschappen werden aangeraakt, hetgeen de overgrootste meerderheid der bevolking niet verlangt, enz. enz. enz.”

De goede lieden vergeten, dat hunne redeneering tegen *geheel* de vrijheid van godsdienst is gericht; „*schrap* ze uit de Grondwet, of onverdraagzaamheid, haat, tweedracht, burgerkrijg doen ons Nederland uit de rij der Staten verdwijnen!” Aldus moesten zij spreken!

Intusschen kan ik de moeilijkheden niet ontveinzen aan de inrichting van dergelijke afzonderlijke scholen, of wil men, aan de splitsing van het openbaar onderwijs naar de gezindte der kinderen verbonden: moeilijkheden van praktijk. De *écoles communales* in Frankrijk en de *Simultan-Schule* in Pruisen leverden voorbeelden; zijn ze hier te lande gemakkelijk te volgen? Ik beslis het niet, maar hoe het zij, vermoeien we ons niet te zeer met het vooralsnog onbereikbare.

Beter is het te doen uitkomen, dat, waar eene openbare school noodig blijkt en kinderen van verschillende richting samenkomen, *geen godsdienst hoegenaamd* mag worden aangeroerd.

Beter niets, dan dat, ten koste van het recht voor allen, reeds bij kinderen eene slinksche propaganda worde gedreven ten bate eener bepaalde gezindte of van het *ongeloof!!*

Hoe ware zulks te rijmen met het grondwettige voorschrift, dat het openbaar onderwijs met *eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen* geregeld zij? Let wel, *ieders* be-

grippen; het luidt zoo absoluut mogelijk; van ieder, wien ook!!

Nogal duidelijk en vrij onomwonden schreef „de Tijd” van 8 Nov. 54.: „Wijl de Katholieken en de Protestanten weder onderling in geenen deele eens zijn, betreffende de beteekenis **WELKE HET WOORD CHRISTELIJK** ¹⁾ heeft en het een onrecht zou zijn, de opvattingwijze van den één door te drijven tot ergernis en schade van allen, die eene andere zienswijze toegedaan zijn, zoo moet het onderwijs in de openbare school, ten opzichte van den godsdienst „bloot negatief zijn,” en „de Nederlander” van 10 November: „Liever de godsdienstlooze school, dan een *algemeen Christendom*, dat aan allen, hetzij Protestanten, hetzij Roomsche Katholieken, die in de hoofdwaarheden van het Evangelie, naar hun kerkgeloof, belang stellen, ergernis geeft.”

Met de zoogenaamd algemeen Christelijke beginselen meen ik thans te hebben afgerekend. Er blijft dus niets over, dan dat, aangezien slechts het bijzonder onderwijs aan de eischen, die ik uiteen zette, kan beantwoorden, **DIT** regel en het **OPENBARE** aanvulling zij, natuurlijk voor zoover letter en geest der Grondwet zulks eenigszins toelaten.

Voor het overige sture men op Grondwetsherziening aan.

Heb ik nog iets te zeggen over bepalingen als deze: dat de openbare scholen op zekere uren toegankelijk worden verklaard voor *godsdienstleeraren*, of in het algemeen, dat aan dezen het geven van godsdienstonderwijs wordt overgelaten??

Recht duidelijk heb ik me zoo iets nooit kunnen voorstellen.

¹⁾ De *Christelijke Staatspartij* bestond nog niet in 1855.

„Voor wat „leerstellig” is, „leerstellig” in den meest uiteenloopenden zin, opent men eenige uren per week of per dag de deuren. Zijn ze weder gesloten, dus den meesten tijd, heerscht het algemeen Christendom!

Hoe moet dat gaan???

Hoe is het een met het ander te rijmen?

Verbeeld u een Israëliet?

En de onzijdigheid?

Waarom niet eenvoudig van opleiding tot DEUGD gesproken?

HOOFDSTUK III.

OVER DE VERDERE RECHTEN EN PLICHTEN VAN ONZEN STAAT BETREFFENDE HET ONDERWIJS.

§ 1.

Over de Staatszorg omtrent het Openbaar Onderwijs.

Zie art. 194 (thans 192) der Grondwet.

De Staat, dus beweerde ik, *bevordert* de verstandelijke en zedelijke ontwikkeling der jeugd.

Het is een zijner voornaamste plichten.

Bevorderen, want de *rechtstreeksche vervulling* dier belangrijke taak rust op de burgers zelve, op de ouders, en slechts dáár, waar de krachten van dezen falen, treedt de Staat zoo goed als het kan, in hunne plaats.

Dus zal er ook Openbaar Onderwijs zijn: voorwerp zijner aanhoudende zorg.

Deze zorg lost zich dáárin op, dat de *Wet* het Openbaar Onderwijs regele; dat dit onderwijs voldoe aan de behoefte; dat bij het middelbaar en lager onderwijs door examens blijke van de bekwaamheid der onderwijzers; dat voorts blijke van dezer zedelijkheid, het een en ander te regelen door de Wet; dat de Koning jaarlijks verslag doe aan de Staten-Generaal van den staat der scholen.

In het Ontwerp, hetwelk ten jare 1844 door negen Leden van de Staten-Generaal werd voorgedragen, bleek de Staatszorg te zijn opgevat, als medebrengende eene Wet op het Openbaar Onderwijs.

„De Wet van 3 April 1806”, aldus zeide men, „in stede van te leiden tot eene omvattende Wetgeving, ook ten aanzien van het Hooger Onderwijs, werd een middel om de medewerking der Staten-Generaal te ontwijken, eene door *Koninklijke Besluiten* buigzame orde van zaken te vestigen.”

Inderdaad, indien er, opdat het openbaar onderwijs zoo goed mogelijk zij, eenige niet angstvallig maar wel omschreven regelen worden gevorderd, kan men dezen toch kwalijk afhankelijk stellen van de willekeur der sterk afwisselende Ministers of richtingen!!

Niemand zal van mij vergen, dat ik omtrent deze wettelijke regeling in bijzonderheden trede. In de volgende paragraaf zeg ik er nog iets van.

Ik heb mij de aanwijzing, de uiteenzetting van **BEGINSELEN** ten taak gesteld.

Omtrent *afzonderlijke* openbare scholen bleek van mijne meening.

Maar zóóveel is zeker, dat, als deze laatsten praktisch onmogelijk mochten zijn, de meest stipte **NEUTRALITEIT** als strenge plicht en de „algemeene Christelijkheid” verwerpelijk moet worden beschouwd!

Er valt dan nog genoeg voor de verstandelijke ontwikkeling, voor wetenschap en kunst, voor de gezondheid, de lichamelijke vorming der jeugd, te doen.

Één woord moet mij van het hart!

De zorg voor het openbare ontaarde toch in 's Hemels naam niet in naijver, in eene soort vijandige concurrentie met hen, die door geweten, door liefde, door natuurlijke

banden, zich verplicht zien, meer dan, wie ook, voor de *hunnen* te doen!

Wanneer toch zal het oogenblik dáár zijn, dat de zonen van hetzelfde Vaderland, hoedanig hunne meeningen omtrent 's menschen hoogste aangelegenheden verschillen, zich waarachtig verdraagzaam voelen en niet meer schermen met het schoonklinkende, verleidelijke woord, terwijl hun richtsnoer is: taktiek, gedreven door *vrees*!

§ 2.

De Wet regelt de inrichting van het Openbaar Onderwijs.

Gelijk ik in de laatstvorige paragraaf deed uitkomen smelt deze regeling samen met de zorg, die aangaande het Onderwijs rust op den Staat.

Let wel, dat hier slechts sprake is van het *openbare*, welks *geheele* regeling *wettelijke* bepalingen eischt, terwijl ik, wat aangaat het bijzondere, in het 4^e Lid van het bewuste Grondwetsartikel slechts voor het onderzoek naar de BEKWAAMHEID EN ZEDELJKHEID des onderwijzers, benevens voor het *Toezicht* wettelijke regeling gevorderd zie ¹⁾.

Het „*een en ander*” van genoemd 4^e Lid moet die meer beperkte beteekenis hebben of de geheele „Vrijheid” waarmede het aanvangt, dreigt eene bedriegelijke leuze te worden.

Eenige enkele historische herinneringen mogen verder volstaan.

¹⁾ Of men dit in het oog heeft gehouden bij de vaststelling der Wetten van 13 Augustus 57 en 17 Augustus 78 betwijfel ik zeer.

De Grondwet dan van 1840 bepaalde in haar Artikel 224: „Het Openbaar Onderwijs is een aanhoudend voorwerp van de zorg der Regeering. De Koning doet, enz.”

Het Ontwerp van 1844 wilde deze „zorg” veranderd zien in „Regeling door de Wet.”

Denzelfden weg volgden de mannen, aan wie den 17^{den} Maart 1848 de samenstelling van een Ontwerp-Constitutie werd opgedragen.

In het Voorloopig Verslag der Staten-Generaal van 13 Juli wenschten sommigen het voorschrift der Grondwet „over de *Staatszorg*” behouden te zien.”

En het gebeurde. Zie lid I.

Welk eene vrees!!!

„Regeling bij de Wet,” kon niet zoo gaafweg, en zonder tegenstribbelen door vele Heeren afgevaardigden worden aangenomen.

Wees de een er op (zie hierboven) dat de Wet van 3 April 1806 een middel werd om de medewerking der Staten-Generaal te ontwijken en eene door Kon. Besluiten buigzame orde van zaken te vestigen, anderen niet zoo ingenomen met *uniformiteit*, beriepen zich op art. 143 der toen bestaande Grondwet ¹⁾ en „meenden, dat provinciale en derhalve eigene Machten, het best in de zaak konden voorzien! Men liet dit onderwerp echter liever onaange-roerd!!!!!!”

De drang der omstandigheden, de gebeurtenissen van 1848 dwongen echter tot afdoening van de zaak en inzonderheid deed de invloed der Grondwetscommissie de „regeling bij de Wet” van *facultatief: verplichtend* worden.

En nu „de eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen?”

¹⁾ VOORDUIN 481.

Ik heb er reeds zooveel van gezegd!!

Wat al overleg en redekaveling, alvorens die „begrippen,” iets zoo onbestemd en verstrekkend, dat men er alles onder kan verstaan, genade vonden bij de Heeren.

Art 188 der toenmalige Grondwet kwam er bij te pas. ¹⁾

Men beweerde, dat het, onder de heerschappij der „verdraagzaamheid” eigenlijk overbodig zou zijn, dergelijke waarschuwende woorden te bezigen, ofschoon de goede regel tot „*hiertoe niet altijd was betracht* en dus waarschuwing haar nut had!!!”

De Christelijke beginselen van artt. 22 en 23, Reglement van 1806, vormden schering en inslag der wederzijdsche betoogen.

„Volgens die schoolverordeningen was het doel van het onderwijs opleiding tot alle maatschappelijke en Christelijke deugden; moest het schooltoezicht bij het examen van iederen onderwijzer zooveel mogelijk zijne zedelijke en godsdienstige denkwijzen en beginselen trachten te ontdekken (!!!) en werden hem daartoe vragen gedaan over de geschiktste middelen om het verstand der kinderen op te leiden tot Christelijke deugdsbetrachting (art. 22 van het Reglement voor het lager schoolwezen en artt. 8 en 11 van de verordeningen op de examens). Bij de algemeene schoolorde van 1806 werd het openen en sluiten van den schooltijd met een Christelijk gebed voorgeschreven.”

In de circulaire van den Secretaris van Staat van 30 Mei 1806 werd de verwachting des Gouvernements uitgedrukt, dat, terwijl het geven van onderwijs in de leerstellige begrippen (!!!) van bijzondere kerkgenootschappen aan de kerkgenootschappen zelven verbleef, **allengs** (kostelijk!!!) op de scholen een behoorlijk en welingericht *onderwijs in*

¹⁾ VOORDUIN 482 volg.

den Christelijken godsdienst (!!!) zou kunnen worden ingevoerd (!!!) terwijl eindelijk bij de invoering der algemeene boekenlijst aan de onderwijzers werd voorgeschreven om van den Bijbel op de school een gepast gebruik te maken!"

En dat alles, waarvan letterlijk het eene het andere weerspreekt, zou te rijmen zijn met onze Grondwet, die volstreekte vrijheid van godsdienst, *ja van begrippen*, wil.

Allons donc!!!

§ 3.

Over het voldoende openbaar lager onderwijs.

Het woord *voldoend* levert stof voor velerlei beschouwing.

Uit al het voorafgaande blijkt, mijns bedunkens, genoegzaam dat in een Staat als de onze, „**bijzonder** onderwijs zooveel mogelijk regel, **openbaar** aanvulling moet zijn".

Wanneer men dus in de Grondwet leest, dat overal in het Rijk van overheidswege *voldoend* openbaar Lager Onderwijs wordt gegeven, zou de natuurlijke, duidelijke, meest eenvoudige uitlegging wezen: *voldoend* in verhouding tot hetgeen de particuliere krachten, in de eerste plaats tot de vervulling der taak geroepen, leveren en kan het niet gemist worden, dan *zoo goed mogelijk*.

Eene tegenovergestelde opvatting leidt tot zonderlinge gevolgtrekkingen.

Indien men toch aldus redeneert, „zelfs waar het openbaar onderwijs niet verlangd wordt, m. a. w. waar het goede, dat men stichten wil reeds bestaat, blijft handelend optreden plicht, alsof er niets bestond, dan kent de Staatszorg, zeggen we maar, de Staatsalmacht, geene grenzen meer, op welk gebied ook!!

Armenzorg, behoorlijke voeding en kleeding der kinderen, naar hun stand en roeping, verstrekking van lec-

tuur aan burgers, die zich in hunne ledige uurtjes vervelen en wier denkvermogen min of meer aan de kwaal van verstomping lijdt; voortplanting der bevolking op heidegronden en in zandige streken; hulp voor den ouden dag en invaliditeit der minvermogenenden. Waarom zou de Staat niet evenzeer tot *rechtstreeksche* zorg voor dat alles geroepen zijn, indien hij het is tot *rechtstreeksche* zorg voor het onderwijs in zulk een omvattenden zin??? Zeer ter snede schrijft dan ook SPITZEN in zijn reeds genoemd werk, blz. 11 en 12 „Let wel: voldoende. Ligt hierin wat de Minister DE KEMPENAER beweert „*In elke gemeente is een voldoende getal openbare scholen aanwezig?*”

„Het aantal scholen maakt het onderwijs nog niet voldoende; het *onderricht zelf moet ook voldoen*; voldoen aan aller billijke eischen en verlangens: voldoen aan de bepalingen dienaangaande van de Grondwet zelve.”

En verder: „Indien de Staat zoo hoogst zorgvuldig is, dat hij nog eens weger op eigen hand zorgt, waar de burgers zelve genoegzaam zorgen, waarom richt hij dan niet overal *openbare molens* op nevens de *burgermolens*, waarom geen *openbare winkels* nevens de *bijzondere?*”

Volkomen juist.

Het zou nog al wat kosten; of vreest men dat

Exhausta redivivus pullulet Arcâ

Nummus?

In de uitgeputte schatkist, 't geld

Te rijkelijk naar boven welt???

Ééne vraag is bij mij gerezen; ze moet me van 't hart: wanneer de gevolgtrekkingen, welke ik dáár aangaf, onwederlegbaar zijn, doch in tegenstelling er mede, zelfs de vrijzinnige partij, in alles het meest van het particulier initiatief verwachtende ¹⁾, op het gebied van „onderwijs” juist

¹⁾ Hoe anders, thans in 1899

het tegenovergestelde beginsel voorstaat, is dan die inconsequentie eigenlijk niet de dekmantel van de *vrees*, of ver-raadt ze niet de zucht, ons schijnbaar vrij te laten, terwijl men de koorden van het maatschappelijk leven in handen houdt??

Hoe het zij, ook uit hetgeen ik aanhaalde van de geschiedenis, van de gewisselde stukken, blijkt, zoo men eerlijk wil zijn, dat de Grondwet het eenig goede stelsel slechts ten halve heeft gewild: **MAAR DAN TOCH ten halve!**

Onzerzijds trekke men ten minste van die inconsequentie partij. ¹⁾

§ 4.

Over het Staatstoezicht op het Onderwijs.

Het *geven van onderwijs is vrij*, behoudens het toezicht der Overheid.

Niets is billijker dan dat: het volgt uit al hetgeen ik tot nog toe aanvoerde. De Staat waakt over het onderwijs in het algemeen, ten bate van kinderen en ouders, om de eersten te waarborgen tegen schandelijke misbruiken, om de taak der laatsten te vergemakkelijken.

Hoe zou dit, *met onbevangenheid, zonder nevenbedoelingen, kortom behoorlijk geregeld toezicht te kort doen aan de vrijheid*, aan het particulier initiatief?

Hoevele bedrijven, geheel volgens eigen verkiezing, uitgeoefend naar maat en gewicht, zijn aan wettelijke bepa-

¹⁾ Bij de Grondwetsherziening van 1887 handelde de Tweede Kamer zeer wijs, door het 3e lid van het toenmalige art. 194 te doen vervallen.

Men leze en herleze hare beraadalaging en beslissing, die in elk opzicht verbetering bracht en ook de vrijheid van onderwijs veel duidelijker radiceerde. Helaas! onze Senaat dacht er anders over en deed het *eenig goede* der geheele herziening te loor gaan.

lingen omtrent de betrouwbaarheid dezer laatsten onderworpen?

Wel verre, dat de vrijheid er door lijdt, wint zij bij dezen waarborg, dien slechts het Staatsgezag kan schenken.

Maar nog eens: de regeling zij krachtig en vrijzinnig, eenvoudig en toch niet al te centraliseerend, verschillend waar noodig, naar mate het geldt onderwijs, als aanvulling van Staats- of Gemeentewege verstrekt, dan wel de vrije school zelve, enz.

1°. Met het Toezicht worden mannen belast, natuurlijk in alle opzichten geschikt, (wat in deze niet weinig zegt), verdraagzaam en op de meest onbevangen wijze, uit verschillende godsdienstige richtingen gekozen ¹⁾).

Zullen het zijn inspecteurs, schoolopzieners met eenige klassificatie, plaatselijke schoolcommissien, het Dagelijksche Bestuur der gemeenten; zal het Toezicht naar provinciën of naar een anderen maatstaf worden ingedeeld??

Mij zou toelachen eene regeling, welke de benoeming van al die school-autoriteiten niet uitsluitend liet aan de Kroon, let wel, aan een Minister van de bovendrijvende partij, doch die den invloed der schoolhoofden, bijzondere en openbare, tot zijn recht deed komen.

2°. Het Toezicht ontaarde niet in kleingeestig onderzoek naar hetgeen men nog het best leert kennen, juist wanneer men er *niet* naar zoekt.

Een rechtmatig onderscheid tusschen Staats- en bijzonder onderwijs neme men hierbij in acht.

Treed bijv. particuliere woningen binnen zoovele ge wilt, en zoo dikwijls ge wilt: zullen ze u ooit bekend worden, als uwe eigene??

¹⁾ Tevens behoorlijk gesalarieerd en zooveel mogelijk staande buiten andere ambtsbetrekking. Doch wat dit aangaat, geen nood.

Voor al klemmt dit onderscheid bij

3°. het Toezicht, voor zooverre het te keeren heeft alles wat in strijd is met godsdienst en zedelijkheid; gansch wat anders dan hygiënische misstanden van lokalen; van vensters, deuren, banken, stookplaatsen of gasgeleiding.

Het is met betrekking tot de *openbare* school niet zóó lastig. Lees het Handelsblad van 12 October 1854. „Door het stilzwijgen der Wet omtrent schoolboeken, door hetwelk zelfs niet is aangewezen of er eene boekenlijst, eene censuur van boeken, die op de openbare school gebruikt worden, zal zijn, bleef er, ten aanzien van de *eerbiediging der godsdienstige meeningen* eene leemte in de Wet, die misschien weder door eene transactie, zooals het Kon. Besluit van 2 Jan. 1842 was, zou moeten aangevuld worden.”

Zeër goed, zeer welwillend, ofschoon het u weinig kost!

Hoe kan het ook anders in eene gemengde School?

En zulk eene censuur vereischt weinig inspanning, naar ik meen.

Slechts vrees ik, dat bij eerbiediging van alle meeningen, uwe *christelijke deugden* groot gevaar loopen, nogal te worden verwaterd.

Bij de bijzondere school is, een ieder gevoelt zulks, het toezicht, het onderzoek van meer ingewikkelden aard, immers 4o de vrijheid moet in den ruimsten zin verzekerd blijven.

Men kan toezien, „dat er geene afwijking der verordeningen plaats hebbe” men kan „de onderwijzers verplichten, de noodige inlichtingen te geven omtrent hunne school en hun onderricht,” doch gaat men verder, zie, dàar hebt ge bvb. eene katholieke school; is, wat het schoolhoofd toelaat, wel geheel volgens den Catechismus? loopt in die andere Protestantsche, het Luthersche misschien te veel in het Calvinistische over? En de verdraagzaamheid bij allen, hoe staat het er mede? opdat, wanneer ge den rug zult hebben

gekeerd, de kinderen zich niet afranselen op straat? Eene netelige zaak die verdraagzaamheid!

En de geheele methode van opvoeding, die zulke uiteenloopende middelen eischt, vaak in één en hetzelfde huisgezin, hoe zult gij die doorgronden?

En als het niet gaat zonder inquisitie, hoe staat het dan met de vrijheid, bij dat toezicht en onderzoek?

Nog is er eene andere bepaling der Grondwet, die trouwens geene de minste toelichting eischt en welke ik nergens beter dan hier ter plaatse weet te vermelden: „De Koning doet van den staat der hooge, middelbare en lagere scholen jaarlijks een uitvoerig Verslag aan de Staten-Generaal geven.”

Wil men het een uitvloeisel van het *toezicht*, dan wel van de staatszorg in meer bijzonderen zin, noemen?

Mij dunkt, het eerste ware beter.

Immers de bewuste Verslagen omvatten ook het *bijzonder* onderwijs en, let wel, dat volgens de eigen bewoordingen der Grondwet, niet *dit*, doch *wel* het *openbare* tot *voorwerp* der staatszorg wordt verklaard ¹⁾.

Inmiddels kan ik het hierbij laten. Genoeg, dat het voorschrift zijne nuttige zijde heeft.

Openbaarheid, de meest mogelijke openbaarheid heeft men niet te schuwen en de altijd in volle stroomen voortbruischende statistiek kan ook dit wel dragen!

¹⁾ In gelijken zin sprak onder anderen reeds art. 140 van het ontwerp-Grondwet 1814. (Zie uitgave C. L. SCHLEIJER, Amsterdam, Op 't Water, No. 63).

§ 5.

*Over het onderzoek naar de bekwaamheid en zedelijkheid
der onderwijzers.*

Onder de verschillende bemoeiingen, tot welke de Staat in zake de opleiding der jeugd geroepen is, behoort het recht, de plicht, in de Grondwet aldus omschreven, „dat voor zoover het lager en middelbaar onderwijs betreft, een door de Wet te regelen onderzoek plaats hebbe naar de bekwaamheid en zedelijkheid des onderwijzers.”

Ook tegen dit voorschrift verzet zich de vrijheid niet!

Het mag waarlijk overbodig heeten, te betoogen dat hij, die genezing zoekt van eene ziekte, van eene lichamelijke kwaal, of hij, die zijne vordering in rechten wil doen gelden, niet het allerm minst wordt belemmerd in zijne vrije, o! zoo overruime keuze van arts of advokaat, wjl de Staat het verleen van die „heilrijke, zegenrijke hulp”, van examens en wat dies meer zij, afhankelijk stelt.

Wat de *bekwaamheid* des onderwijzers betreft is het voorzeker niet zoo moeilijk eenige afdoende proeven van dien aard voor te schrijven, welke niet slechts Staat en gemeente de noodige zekerheid verschaffen omtrent de personen die zij in dienst nemen, maar vooral ook den ouders ten waarborg zijn.

Ook hier komt het echter weder op eenige voorwaarden aan.

1°. Niet slechts bekwame, maar tevens onpartijdige mannen moeten met het afnemen van dergelijke examens worden belast. Zeer gemakkelijk is de regeling niet.

In een der gewisselde stukken van 1854 lees ik, dat de samenstelling der Provinciale Commissiën een behoorlijk onderzoek naar de kunde der adspiranten niet waarborgt.

Er is geene genoegzame eenheid.

De eene Commissie is streng; de andere toegevend; de leerwijze, de methode, waarop *deze* prijs stelt, wordt door *genen* afgekeurd. Ach ja, het is nu eenmaal zóó en niet anders met den mensch!!

Door zeer sterke centralisatie verhelpt ge 't echter niet!

De benoeming der examinatoren, of de goedkeuring daarvan geheel overlaten aan een Minister? Is het raadzaam??

Ik zal er, gelet op hetgeen ik reeds over het ministeriële bestaan in het midden bracht, niets meer van zeggen, evenmin als van de vraag, of het provinciale stelsel gehuldigd, of, naar gelang van de vakken, en dus van de akten, eene verschillende soort van commissiën aangewezen moet worden!!

Uiteenzetting van beginselen, en niets meer beoogt deze mijne beknopte verhandeling.

Ook hier wil ik echter gevraagd hebben, of de belangen van het *bijzonder* onderwijs, hetwelk toch eigenlijk *regel* moest zijn, niet eenigszins tot hun recht zouden komen, door aanbeveling, door voordracht, door schoolraden wellicht???

2°. De examens mogen niet te zwaar, niet te veel omvattend wezen!

„Vrome wensch”, denkt misschien een of ander welwillende lezer van dit proefschrift.

Het „non multa” klinkt het tegenwoordig geslacht vreemd in de ooren: opvoering van het aantal vakken, waarin de burger ervaren moet schijnen, is gewild, is mode geworden; het veelkleurige behaagt.

Lezen, schrijven, rekenen, moedertaal, vaderlandsche geschiedenis, Fransche en misschien Hoogduitsche talen, was zoo ongeveer waarmede onze ouders en grootouders zich tevreden stelden.

En tegenwoordig?

Heeft echter de degelijke vorming van het verstand, de echte ontwikkeling van den geest er bij gewonnen?

In elk geval lette men er op bij de regeling der examens en de keuze der examinatoren.

Het zij mij vergund te dezer plaatse iets op te merken wat min of meer vreemd schijnt aan het thans besprokene, maar er toch ten innigste mede samenhangt en de vrijheid van onderwijs ten zeerste bedreigt.

De eisch, dat aan het hoofd, ook van elke bijzondere school, steeds iemand zij geplaatst, die den hoofdonderwijzersrang bezit.

Een eisch door niets gewettigd, gaande buiten het recht van den Staat en geboren uit dezelfde ziekelijke stemming, die de vakken opdreef en de examens dreigt te doen ont-aarden in een onderzoek naar „veelweterij.”

Gesteld dat ik een schooltje voor *lezen, schrijven, rekenen* en *niets meer* wil doen houden, ongetwijfeld, aan u, o Staat, het recht te onderzoeken, of hij die genoemde vakken of vakjes onderwijst en tevens als hoofd van het schooltje optreedt, daarin ervaren is, doch te vergen, dat meer dan b.v. een hulponderwijzersakte voor de waarneming van zulk een nederig baantje worde overgelegd en de volle glans van den hoofdonderwijzersrang er over schijne, het ware een doorslaand bewijs, dat het willekeurige, opgedreven niveau van volksontwikkeling onzer dagen u blind heeft gemaakt voor de ware ontwikkeling: die welke uit concurrentie geboren wordt: U maakte voor . . . de *vrijheid!!!* ongevoelig.

Omtrent het onderzoek naar de *zedelijkheid* kan ik zeer kort zijn.

Het is eene zaak daarom moeilijk, wjl bij het uitéén-

lopende der meeningen op dit gebied afdoende zekerheid toch niet te verkrijgen is!!

Een en ander zal zich wel tot de afgifte of weigering der afgifte van een getuigschrift door het schooltoezicht, dan wel door het Plaatselijk Bestuur bepalen, in *dien* zin, dat weigering slechts volgt bij het bestaan van notoire kenteekenen of feiten. Alweder een beweegreden om het onderwijs zoo vrij mogelijk, of anders gezegd, de bijzondere school regel te doen zijn.

Waar het onderzoek naar de wezenlijke, waarachtige zedelijkheid mocht falen, is het instinct van het ouderlijk hart de beste waarborg voor de ontdekking van het bedrog.

Dat er zoowel bij het onderzoek door den Staat naar de *bekwaamheid* en *zedelijkheid* des onderwijzers, als bij schorsing en ontslag *beroep* moet zijn, spreekt van zelve.

EINDE.

E R R A T A.

Bl. 10 onderaan *te lezen*:

„Wat Art. 194 der Grondwet van 1848 wilde,” enz.

Bl. 23 bovenaan voor *leerstellinge te lezen*: „leerstellige.”

Bl. 25: „les éléments **de** sciences” *moet zijn*: „**des** Sciences.”
